

Zgodba, ki je ne bi smelo biti

Ko smo se tistega mrzlega zimskega dne pred božičem leta 1987 na pokopališču v Šmarju pri Jelšah poslovili od naše tete Micke – Marije Jagodič, roj. Čakš, je v nas, njenih nečakih in nečakinjah ter takrat še živelih štirih bratih in drugih sorodnikih, ostala kot težak in žalosten spomin njena tragična življenjska zgodba, ki jo je doživela med drugo svetovno vojno in po njej.

Pozimi pred začetkom vojne leta 1941 se je teta Micka poročila z Antonom Jagodičem iz vasi Dol pri Šmarju. Vojna je zaznamovala tako njene domače kot tudi njeno mlado družino. Bila je visoko noseča, ko so zgodnjega jutra 25. septembra 1941 na dvorišče Čakševe domačije v Orehku-Mali Pristavi, kjer je bil njen dom, vdrli nemški vojaki. V izseljenstvo, najprej v Bosno in nato v Slavonijo, so odpeljali njenega očeta Janeza, mamu Nežo in brate Jožeta, mojega očeta Stanka, Lojzeta in Toneta. Preostalih štirih bratov in sestre pa ne, saj niso več živeli na domačiji. Teto Micko je krutost, ki se je zgodila z njenimi domačimi, močno prizadela. Kljub vsemu sta se z možem v pričakovanju velikega dogodka za njuno družino posvetila dnevu, ko bo rojen njun prvi otrok. Prvorojenec se jima je rodil 11. novembra 1941, na god sv. Martina, zato je bil krščen na to ime. Veselje, sreča in radost so navdajali mlado družinico. Kako rada bi srečo delila s starši in brati, ki so bili izseljeni. V veliko oporo in tolažbo ji je bil brat Janez in njegova žena Tončka, ki sta živela v sosednji vasi Brecljevo. Sovraštvo do nemških okupatorjev zaradi zla, ki so ga povzročali med ljudmi, in krivice, ki so jo naredili Čakševi družini z izselitvijo, pa je Toneta, moža tete Micke, vodilo do tega, da se je začel z isto mislečimi sokrajani pogovarjati, kako bi se Nemcem uprli. Dobivali so se na tajnih srečanjih, razpečevali do nemške vojske sovražno literaturo in začeli sodelovati z OF. Nekdo jih je izdal in seveda tako zapечатil njegovo usodo. 23. aprila 1942 so ga aretirali in odpeljali v celjski zapor Stari pisker. Tam so ga po zasliševanjih in mučenjih ustrelili kot talca 7. julija. Ves čas, ko je bil zaprt, je teta Micka upala, da ga bodo izpustili, saj sta imela dojenčka in veliko dela na poljih in travnikih. Vendar je iz Celja kmalu dobila le njegovo poslovilno pismo in sporočilo, da je bil ustreljen. Prevevale so jo nepopisna žalost, solze in molitve. A solze na njenem licu se še niso posušile, ko je doživela novo grozo. Zgodaj zjutraj 4. avgusta, ko še ni do konca oprala in obesila plenice od malega Tinčka, so se na dvorišču hiše v Dolu spet pojavili nemški vojaki. Dobila je ukaz, da mora takoj spakirati najnujnejše stvari zase in za otroka in oditi z njimi. Zla slutnja jo je obdajala in spraševala se je, kaj se bo zgodilo. Mali Tinček je jokal in na hitro ga je pritisnila k prsim, da se je potolažil. Vendar so jo kruti nemški vojaki preganjali, da morajo takoj oditi. Obrisala si je solzne oči in se ozrla na domačijo, ki jo je zapuščala in v kateri sta ostala ostarela moževa starša. Nepopisna groza in žalost sta ju prevzeli. Spraševala se je, kaj sta z malim sinkom slabega storila? Ni vedela odgovora.

Prispeli so v Šmarje pri Jelšah, kjer so ju v upravi nemške komande še kratko popisali, nato pa so ju na tovornjaku odpeljali v Celje. Vmes so pobirali še druge matere z otroki in tudi može. Ustavili so se pred lepim mogočnim poslopjem deške okoliške osnovne šole, danes 1. osnovne šole Celje. To poslopje je postalo kraj žalosti in groze. Ko je izstopila iz tovornjaka, je že slišala jok in glasne krute ukaze nemških vojakov. V šoli je bilo že polno otrok in mater in nepopisno grozljivo vzdušje je vladalo. Materam so otroke jemali, jih pregledovali in popisovali, one pa so trepetale od strahu, zakaj to delajo z njimi. Teta Micka je dobila borno posteljo s slamo, na kateri je stiskala in pestovala svojega malega sinka. Imela ga je še pri prsih, zato ga je, ko so ji ga prinesli nazaj, na hitro nahranila. Pogled na druge matere in otroke je bil neizmerno pretresljiv in žalosten.

Prišel je četrti dan bivanja v tej šoli. Bilo je ponoči z 9. na 10. avgust 1942. To je bila nepozabna noč z nedelje na ponedeljek, polna groze. Tisti, ki so jo doživeli in preživeli, je nikoli niso mogli pozabiti in izbrisati iz spomina. Nemški vojaki in njihovi pomočniki so začeli ločevati otroke od mater. Vladal je nepopisen jok, prošnje in kriki mater, zakaj jim jemljejo otroke. Teta Micka je močno stiskala k sebi svojega devetmesečnega sinčka. Nič ni pomagalo. Otroka so ji iztrgali iz rok, ga odnesli v sosednji prostor, njo pa z drugimi materami vred odpeljali na železniško postajo. Vseskozi se je spraševala, kaj se godi z njenim otrokom. Ni vedela. Vedela je samo, da je zločin, ko vzameš materi otroka, neizmeren. Solzno in izmučeno so jo z vso krutostjo strpali v živinski vagon dolgega vlaka na celjski železniški postaji. Nekdo ji je omenil, da v zadnje vagone vlaka natovarjajo tudi otroke v košarah, malo večje pa posedajo v vagone na tla. V njej je tlela mala iskrica upanja, da jim bodo nekje otroke vrnili. Vlak je drvel proti Mariboru in nato proti Gradcu. Zelena avgustovska pokrajina njene ljube Štajerske se je občasno prikazala skozi ozke odprtine v vagonu. Matere so bile tako izmučene, prestrašene in prizadete, da se niti pogovarjati niso več

mogle. V Gradcu se je vlak ustavil. Spraševale so se, kaj se bo zgodilo. Nekdo jim je povedal, da so zadnji del vlaka, na katerem so bili otroci, odklopili. Ne. Zakaj? Zgodilo se je tisto, česar so se teta Micka in druge matere najbolj bale. Ko je vlak speljal, so vedele, da so jih ločili od otrok. Kam bodo odpeljane one in kam otroci? Vlak z materami in drugimi ujetniki je začel dolgo pot. Povedali so jim, da jih peljejo v Auschwitz, koncentracijsko taborišče na južnem Poljskem. Ne. Ni mogoče. Otroke z zadnjega dela vlaka pa so odpeljali v zbirno taborišče Frohnleiten pri Gradcu. Tu so jih ocenili in razvrstili po rasnih kriterijih. Večino so jih razvrstili v razne zavode nacistične »demografske« organizacije Lebensborn, ki jo je ustanovil nemški nacistični častnik in poveljnik SS Heinrich Himmler. Ali je bil med njimi tudi mali Martin oziroma Tinček, kot ga je teta Micka ljubkovalno klicala? Ni mogla vedeti, saj je njeno usodo že začelo pisati taborišče Auschwitz.

Marija Jagodič ob sprejemu v taborišče Auschwitz; foto: arhiv Muzeja novejšje zgodovine Celje

Ko je stopila skozi vhod taborišča, na katerem je bil in je še vedno napis Arbeit macht frei – Delo osvobaja, je začutila, da prihaja v pekel na zemlji. Da, pod taboriščno številko LA 16235 je doživljala pravi pekel. Spraševala se je, kako je mogoče, da se kaj tako nečloveškega dogaja. Slekli so jih in jih tako ponižali do konca, dali so jim zasilna oblačila, jih hranili z gnilo repo, pretepali, ponoči budili k apelom, preganjali k delu vse izmučene in bolne ... Toliko smrti, umiranja v plinskih celicah, groznega pretepanja in streljanja jetnikov je videla in doživljala, da je povsem otopela. Opogumljala sta jo edino misel in upanje, da bo vsega enkrat konec in da bo poiskala in našla svojega ljubega sinčka.

Za usodo tete Micke, njenega moža in otroka so izvedeli tudi njeni domači v izgnanstvu. Iz izjemno slabih razmer v Visokem v Bosni, kjer so preživeli hudo zimo 1941/42 in bili nastanjeni s štirimi družinami v majhni hiški, so uspeli doseči premestitev v Grubišno Polje in dobili zatočišče pri posestnikih Pariskih. Tu so bile razmere za bivanje veliko boljše. Bili so tudi v veliko pomoč svojim gostiteljem, ki so imeli veliko posestvo, saj so bili navajeni delati na kmetiji. Moj oče Stanko je pomagal voziti mleko s posestva v bližnjo mlekarno Veliki Zdenci, ki je delovala že od leta 1897 in kjer so že takrat izdelovali znameniti Zdenka sir. Ko so izvedeli, da je bila teta Micka deportirana v Auschwitz, so iskali možnost, kako bi jo od tam lahko vrnili domov. In ta možnost je bila, da se je brat Lojze prijavil v enote nemške vojske na Hrvaškem, vendar je pri neki bojni akciji žal padel. Tako je brat dal življenje za svojo sestro. Še ena tragedija v družini, ki je močno prizadela vse, posebej pa teto Micko, ko je za to izvedela. Ko je teta Micka v Auschwitzu dobila odpustnico iz taborišča, je komaj lahko verjela, da se je to zgodilo. Pa se je. Taborišče je zapuščala hudo bolna, saj je prebolevala tifus. Teden dni pred izpustom so pazniki v taborišču preizkušali hudo bolne jetnike, če še imajo kaj moči. Morali so preskočiti precej širok jarek. Tisti, ki so padli vanj, so bili ustreljeni, tisti pa, ki so ga preskočili, so ostali kot jetniki. Tudi teta Micka je morala na ta preizkus. Vsa bolna in onemogla je stala pred jarkom. Takrat se je s prošnjo zatekla k šmarski Mariji, naj ji da moči in poguma. Preskočila je jarek in po tednu dni je odšla s prevozom proti Sloveniji. To izkušnjo je večkrat povedala. Podoba Marije Vnebovzete v župnijski cerkvi v Šmarju pri Jelšah je bila njeno pribežališče in tolažba v žalostnih trenutkih. Ko se je vrnila domov, jo je čakal žalosten dom. Brez moža in brez sinčka. S težavo je premagala bolezen in začela ob moževih starših obdelovati kmetijo.

Vojna se je končala. Iz izgnanstva so se vrnili njeni domači iz Orehka. Vračati pa so se začeli tudi ukradeni in pregnani otroci. Teta Micka je na vse načine želela priti do podatkov, kam je bil odpeljan njen Tinček. Na nobenem seznamu ga ni bilo. Vsak vlak, ki je prispel v Celje z ukradenimi otroki, je pričakala na železniški postaji. Njenega sinčka ni bilo med njimi. Pisala je na različne ustanove, ki so se takrat ukvarjale s povratniki iz taborišč in otroških nacističnih prevzgojnih domov. Vendar je bilo vse iskanje in čakanje neuspešno. Veliko ji je pri tem pomagal brat Jože, ki je takrat začel študij medicine. Tudi njegove poizvedbe niso bile uspešne. Kje je moj Tinček? Se je venomer spraševala. Kaj se je zgodilo z njim? Je umrl, je pri kakšni družini v Nemčiji? Zakaj ga ni v nobenih evidencah in popisih? Vse to je vznemirjalo

žalostno srce tete Micke. Minili sta dve leti od konca vojne. Upanje, da bi se sicer zgodil čudež in bi Tinčka našla, je seveda ostalo. Vendar je bil ta ogenj upanja vedno manjši. Če ne bo drugače, si je dejala, bo v rejo vzela kakšnega otroka, vojno siroto. V Šmarju pri Jelšah je bila po vojni enota celjske sirotišnice Dečjega doma. Nekega dne je pred domom sedel droben deček in jokal. K njemu je pristopila sosedka tete Micke in ga vprašala, zakaj joče. Ni ji odgovoril. Pri vratih doma se je pojavila vzgojiteljica in ji povedala, da je deček vojna sirota, med vojno ukraden otrok, brez staršev, saj jih po njegovi vrnitvi iz Lebensborna niso mogli najti. Dogovorili sta se, da bo dečka peljala k sosedu Mariji Jagodič, ki je izrazila željo, da bi vzela v rejo kakšno vojno siroto. Uredili sta dokumente in mali deček je dobil dobro rejnico teto Micko. Ime mu je bilo Valentin B. Teta Micka ga je klicala kar Tinček.

Mali Valentin je bil tako kot drugi otroci odvzet staršem tistega strašnega avgustovskega dne leta 1942. Odpeljan je bil v Lebensborn in po vojni vrnjen v Celje. Ko so člani Rdečega križa iskali njegove starše na osnovi podatkov, ki so jih imeli v evidencah, so na njegovem naslovu našli dečka, ki je bil tudi Valentin in je imel iste rojstne podatke kot sirota Valentin. Nekaj je bilo tu zelo narobe. Dva Valentina z enakim priimkom in rojstnimi podatki na istem naslovu. Iskali so naprej, vendar njegovih staršev in doma niso našli. Tako je ostal v Dečjem domu v Celju in kasneje dobil varno zavetje pri teti Micki. Kot mali deček ji je pomagal pri delu in obiskoval osnovno šolo v Šmarju pri Jelšah. S težavo je končal šolanje, saj so se mu poznale travme izgnanstva in bivanja v Dečjem domu.

Po smrti moževega očima in mame je teta Micka vedno težje obdelovala veliko kmetijo. Zato se je odločila, da jo proda in odide za gospodinjo k bratu Štefanu, ki je bil župnik v Pišecah. Štefan je bil po novi maši najprej kaplan v Loki pri Zidanem Mostu, nato pa od leta 1940 do 1972 župnik v Pišecah. Bil je izjemno blag in plemenit človek ter dober duhovnik. Z veseljem je sprejel sestro Micko za gospodinjo, saj ji je tudi na ta način nudil oporo v njenih življenjskih preizkušnjah. Teta je s seboj v Pišce vzela tudi Valentina, ki pa je bil takrat star že petnajst let in ga je dala v šolo za mesarja v bližnje mesto. Valentin se je izučil, ostal v tem mestecu, se tam poročil in postal oče edinemu sinu. Teto Micko je večkrat obiskal in ji bil hvaležen za vse, kar je storila zanj. Starosti ni dočakal, saj je umrl star komaj dvainštirideset let.

Teta Micka je bila v Pišecah do leta 1972, ko sta skupaj z bratom Štefanom, ki se je upokojil, kupila v Šmarju pri Jelšah stanovanje v neposredni bližini župnijske cerkve. Stric Štefan je umrl leto dni po zlati

Marija Jagodič, prva v zadnji vrsti; pred njo njen rejnec Valentin B.; Dol pri Šmarju, 1950; foto: družinski arhiv

maši, ki jo je obhajal v Šmarju pri Jelšah leta 1983, teta Micka pa tri leta za njim. Z njo je odšla v grob njena žalostna in tragična zgodba, ki je nikoli ne bi smelo biti.

Minevala so leta in njena zgodba se je počasi izgubljala v spominu. Vendar ne povsem. Tudi jaz sem velikokrat pomislil nanjo in njeno tragično življenje. Mislil sem si, kako lepo bi bilo, če bi našla svojega sina, našega bratranca Martina.

Po štiriintridesetih letih po njeni smrti se je zgodba z ukradenim Martinom ponovno odprla. V jeseni 2021 me je poklicala gospa Nataša Konc Lorenzutti, igralka, pisateljica in scenaristka, ki se je že nekaj časa ukvarjala tudi z raziskovanjem usod ukradenih otrok. Povedala mi je, da je dobila informacijo, da jaz poznam veliko ljudi in dogodkov v našem kraju Šmarje pri Jelšah. Vprašala me je, ali mi je mogoče poznana zgodba Marije Jagodič, ki so ji Nemci moža ustrelili kot talca v Starem piskru, otroka pa ukradli v Celju avgusta 1942. Bil sem povsem iz sebe, saj je šlo za mojo teto, njenega moža in nesrečnega sina. Kakšno naključje. Povedala je, da je pri raziskovanju usod ukradenih otrok naletela na imeni Martina Jagodiča in seveda njegove mame Marije Jagodič, ki svojega sina ni nikoli našla in vzela v rejništvo vojno siroto Valentina B. Domenila sva se, da lahko raziskuje vse, kar je povezano z Martinom Jagodičem. Prav tako je našla povezavo s sorodniki Valentina B. in odprla novo zgodbo, ki je seveda po svoje spet tragična. Valentin B. je dokazano izhajal iz družine v okolici Celja, kjer je po njegovi vrnitvi iz Nemčije po vojni že bival deček z enakim imenom in rojstnimi podatki. In kdo je bil deček, ki je pri tej družini bival? Je bil to mogoče Martin Jagodič? Da, je mogoče. Obstaja teza, da je prišlo do zamenjave otrok, saj je bilo nekaj takih primerov že odkritih. Tako naj bi na tej domačiji živel zamenjani deček z imenom ukradenega izvirnega Valentina B. Izvorni Valentin B., slovenski otrok Lebensborna, ki je bil v rejništvu pri teti Micki, pa seveda za svojo pravo družino ni nikoli izvedel. Oba sta že pokojna in imata svoje potomce. Otroci Valentina B. z domačije v okolici Celja in seveda mi, njegovi predvideni bratranci in sestrice, pa smo še vedno v negotovosti. Nobene dokumentacije in seznamov po odvzemu Martina Jagodiča v Celju ni, kar vzbuja sum zamenjave. Po srečanju med mano in hčerko Valentina B. smo na osnovi fotografij ugotovili veliko podobnosti med njim in nekaterimi bratranci in sorodniki po naši strani. Ker v družini Jagodič iz Dola ni nobenega potomca po moški strani, tudi dokazovanje z DNK ni mogoče. Tako zgodba ostaja odprta. Močno jo je razkrila Nataša Konc Lorenzutti v knjigi *Senca brez človeka*, kjer poleg usod drugih ukradenih otrok in krutosti Himmlerjevih načrtov razkriva tudi zgodbo Valentina B., Martina Jagodiča in naše tete Micke, Marije Jagodič. Njeno delo pri raziskovanju teh žalostnih usod je neprecenljivo. Njene raziskave prinašajo žalostna spoznanja – da je izvirni Valentin B. vse življenje živel pri rejniški materi in ni vedel, da je ne tako daleč od njega njegov pravi dom, starši in sorodniki, in da je naša teta Micka po zadnjih raziskavah in predvideni tezi imela živega sina, ki je živel dobrih petdeset kilometrov stran in nista vedela drug za drugega.

Tako ostaja del zgodbe še vedno zavito v tančico skrivnosti in upajmo, da se bo v prihodnje povsem odkrila.